

Sorela

Slovo jak z italského zpěvníku

Socialistický realismus je v lepším případě považován za ideologický kýč, v horším za umělecký zločin, nástroj strachu a zla.

O socrealistickém městském urbanismu to tak úplně neplatí. Na rozdíl od svých ideologických kořenů částečně obstál ve zkoušce času.

Havířov: socrealistická parafráze jihočeské renesance

Chladné nedělní ráno v severomoravském městě Havířově. Na ulicích se pohybuje minimum chodců a aut, studený vítr prohání po širokém bulváru papírové odpadky a zbytky listí, ticho a klid. Zpoza jednoho průjezdu se ozývají emotivní výkřiky a nárazy míče, ve vnitrobloku hraje několik mužů ve středních letech s velkým zaujetím nohejbal. Přes chladné počasí je pozoruje několik důchodců v otevřených oknech.

Rudolf Holeš se schází se svými příbuznými a přáteli ke hře na asfaltovém kurtu každou neděli v devět ráno, jak mi ještě zadýchán vysvětluje: „Katolíci chodí do kostela, my na nohejbal. V zimě, v létě, ani si nemusíme telefonovat a domlouvat se.“ Rodina Rudolfa Holeše se na Ostravsko přistěhovala v časech budování těžkého průmyslu v padesátých letech z Malacek u Bratislavy a Rudolf, „starý stejně jako Havířov“, ve vnitrobloku vyrůstal. „Dnes bydlím v Ostravě, ale každou neděli se vra-

cím jako domů. A po nohejbalu jdeme na dvě piva do hospody, stejně jako katolíci po kostele.“ Katolíci ovšem žádný kostel v centru Havířova nemají. Město bylo založeno v době tuhého stalinismu v roce 1955 u obce Šumbark. S kostelem se vzhledem k vládnoucí ideologii a sovětskému vzoru pochopitelně nepočítalo. Ale vznikla zde „nejhodnotnější realizace socialistického realismu“, jak alespoň tvrdí Karel Mokroš, vedoucí odboru územního rozvoje Havířova.

V kontrastu k panelákovým sídlištím je urbanistická kvalita centra Havířova zřejmá na první pohled. Sice trochu evokuje rozlehlá ruská stepní města a jasný plán a pravidelnost nemusí každému vyhovovat, protože chybí moment tajemství a překvapení. Lidem se však tady dobře žije.

Osou města je široký bulvár Hlavní třídy s prostornými chodníky a čtyřproudou vozovkou, oddělenou zeleným pásem

Poruba: detail průjezdu

Havířov je plný *eklektické směsi* ozdobných prvků

a lemovanou stromy. Dost místa pro lidi, auta i zeleň. Domy na Hlavní třídě mají v přízemí obchody, hospody, bufety a kavárny. Na nákupy nebo na kávu nemusíte daleko. Svou masou oddělují rušnou komunikaci od zelených a tichých vnitrobloků, kde je možné sportovat nebo si jen tak hrát. Vnitrobloky dohromady tvoří jedno dlouhé a klidné zelené území, táhnoucí se stovky metrů paralelně s Hlavní třídou. „V Ostravě je pro děti víc možností k zábavě, ale tady jsme s nimi pořád v přírodě,“ pochvaluje si mladá maminka Martina Kozáčková, která se právě prochází s kočárkem a kamarádkou v parku za kulturním domem Radost.

V sorealistickém centru Havířova bydlí 15 procent obyvatelstva, přibližně 12 000 lidí. I když jsou byty relativně malé, s obvyklou plochou 56 nebo 86 metrů čtverečních, žije se tady podle dlouholeté obyvatelky Pavly Káňské opravdu dobře: „Já znám souseda, soused zná mě. Lidé tady k sobě mají blízko.“

Sorela je sestra

Havířov je vedle husitského Tábora zřejmě jediným urbanistickým komplexem v Čechách, který vznikl na zelené louce. Když pomineme ideologické podobnosti mezi husitským hnutím a komunismem, je Havířov s architekturou Tábora a jižních Čech propojen i jinak. Z ideologických důvodů se historizující ten-

dence socialistického realismu nemohly inspirovat ve feudální gotice nabo katolickém baroku, ale v méně „závadném“ klasicismu či renesanci. Architekti československého Stavoprojektu, kteří Havířov z valné většiny projektovali, tak nakonec přenesli na sever Moravy vzory z jihočeského prostředí. Havířov je tudíž plný eklektické směsi ozdobných prvků, jako jsou římsové, reliéfy, sgrafita, mozaiky, a při pohledu na detaily fasád si člověk vzpomene na Slavonice nebo České Budějovice. Italská inspirace dokonce vede architekta Libora Fránka k jinému „čtení“ slova sorela. Už nejde o zkratku pro umrtvující a zločinecký umělecký sloh, ale italské slovo znamenající sestru: „Tedy mladší sestra té starší – renesance, protože dominance renesančních prvků v architektuře i urbanismu je zvlášť v centrální části města zjevná.“

V tehdejším Sovětském svazu se architektura sorely inspirovala také gotikou a pozdním barokem. V Rusku spadá do pozdního baroka vláda zdánlivě pokrokové Kateřiny Veliké a barokní sloh má tak úplně jiné konotace než v Čechách. Obecně kladla sorela důraz na tradicionalismus v architektuře, návrat k osvědčeným kompozičním principům. „Architektura měla být socialistická svým obsahem a národní svou formou. Je to taková ideologická ekvilibristika,“ vysvětluje historik Martin Strakoš z Národního památkového úřadu.

Havířov: kulturní dům, radost za 130 milionů

Poruba: monumentální oblouk z 50. let 20. století

Havířov: na bulváru Hlavní třídy je dost místa na čekání

Poruba: balkony jak ze zámku

Havířov: před Labužníkem se dobře sportuje

Havířov: budovatelská freska v Radosti

Poruba: osa průjezdů protíná Hlavní třídu

Havířov: další pohled na kulturní dům

Poruba: sochařská vzpomínka na vítězství pracující třídy

Poruba? Domy jsou příliš velké, *ulice příliš široké...*

Triumfální oblouk stalinismu v Ostravě-Porubě

Máme tedy nad Havířovem jásat, pokusit se o zápis na seznam UNESCO a vozit tam turisty? To asi ne. Socrealistický urbanismus Havířova sám o sobě nic nového nepřinesl, jen využil tradiční koncept města, do kterého se promítly avantgardní předválečné vlivy. Le Corbusier ve třicátých letech předefinoval město jako oblast několika oddělených zón (například bydlení, rekreace). V Havířově uvedli zónový koncept do života, na rozdíl od pozdějších panelákových sídlišť se zachoval i městský charakter prostředí.

Samotná architektura sorely však podle architekta Jaroslava Sedleckého představovala krok zpět. Po silné vlně českého funkcionalismu implantovali stalinisté do české architektury socialistický realismus jako typický sovětský produkt. „Moderní proudy byly prohlášeny za kosmopolitní, ideové a reakční,“ píše architekt Petr Havlík. „Pro většinu slušných architektů to byla architektura strachu, být napaden kritikou znamenalo být obviněn z reakčního postoje.“ Že byla sorela určitým krokem zpět, nepochybuje ani Martin Strakoš: „Architekti byli bezradní, neexistoval žádný návod. Zároveň nastupovala nová generace mladých tvůrců, a ti bývají v každé době ve svém vymezování k předchozí generaci bezskrupulózní. Kritika se bohužel prolínala s politikou.“

Ani Lenin, ani Korčagin

Časy se mění a mění se i v Havířově. Původně Leninova třída se dnes jmenuje Hlavní, a že se budově Městského úřadu

říkávalo Korčagin, vědí jen starousedlíci. Aby centrum Havířova nevzalo v dynamickém a občas bezohledném kapitalismu za své, bylo v roce 1992 stanoveno ochranné pásmo, v roce 2005 schválili zastupitelé města Regulační plán Havířov Sorela.

Dnes tu probíhá masivní rekonstrukce obytných domů, a to občas přináší i poněkud zábavné momenty. Památkáři například trvají na původní žluté barevnosti fasád, která byla kdysi zvolena paranoidními komunistickými aparátčíky ze strategických důvodů. Žlutá barva splývá se zemí a je tak praktická v případě leteckého útoku a bombardování. Podle některých hlasů však byla spíše výsledkem omezeného sortimentu barev v plánovaném hospodářství.

Dalším problémem je nahrazování původních dřevěných oken plastovými a nedostatek parkovišť pro auta. Mnozí řidiči by nejraději vyasfaltovali zelené vnitrobloky. Západočeská města Horní Slavkov a Jirkov se rozhodla sorelu památkově nechránit, aby nekomplikovala majitelům domů život.

Architektonickým klenotem Havířova je po rekonstrukci za 130 milionů kulturní dům Radost. Vzorově čistá sorela dostala nové moderní vnitřnosti, závan minulých totalitních časů lze přesto cítit, zvláště před freskou s motivy založení Havířova, vzorně vyvedenou ve stylu socialistického realismu. Obraz nového Havířova na ní doplňují typické postavy bolševického budovatelského orloje: mladá rodina s dítětem, projektant a plá-

novač, či snad přímo komunistický tajemník. Horníci s kahany jsou také hlavním motivem vitráže na průčelní fasádě budovy.

Vpádu postmoderny se přes regulační plány stejně nepodařilo zabránit, jak je vidět na rekonstruované pobočce Sparkasse alias České spořitelny na náměstí Republiky. Protilehlá budova s bufetem Labužník a prodejnou potravin se vyznačuje nádherným funkcionalistickým zaoblením a stylovými neony z šedesátých let. V přímém souboji poráží spořitelnu K. O.

Postsocialistický chudý Havířov se vyznačuje největším počtem heren v České republice, které blikajícími číselnými displeji na domech dotvářejí lehce absurdní atmosféru místa. Přesto si při odjezdu z města můžeme spolu s architektem Jaroslavem Sedleckým říci: „Havířov za půl století své existence obhájil své kvality.“

Poruba je fajn

Ostravská městská část Poruba je od Havířova vzdálená jen 25 kilometrů. Vznikala ve stejné době, ale s jiným záměrem. Kromě bydlení pro horníky a zaměstnance těžkého průmyslu se Poruba měla stát novou Ostravou, novým centrem celé průmyslové aglomerace. Tedy mnohem víc než jen satelitním sídlištěm jako v případě Havířova. „Plánovali stavbu stopadesátimetrového mrakodrapu stalinského typu pro účely sídla strany. Hierarchický přístup totalitní společnosti se odrážel také v architektuře,“ usmívá se nad dobovými plány historik Strakoš. Poruba se nakonec novým centrem nestala, její imperiální okázalost a nevhodné měřítko mezi hmotou staveb a okolním prostředím dnes působí jako nedostatek. Domy jsou příliš velké, ulice příliš široké, něco tady prostě chybí. „Je to příliš robustní a monotónní. Například proporce sloupů neodpovídají ani antickým, ani renesančním principům.“

Paní Jana Blaháková se do Poruby přistěhovala před dvanácti lety a urbanistické nedodělky Poruby ji netrápí. Naopak oceňuje prostorný byt 4+1, protože pečuje o člena rodiny a zároveň chová psa. Pro všechny je na 120 čtverečních metrech dost místa. Jezevčík se spokojeně venčí v parku za domem a paní Jana mávne rukou k fasádě: „Jen ty původní omítky by mohli opravit. Padesát let na to nikdo nesáhl a je to už celé rozpraskané. Ze sloupů se uvolňují kusy štuky a taky okna jsou katastrofální. Jinak je to fajn!“ Poruba není tak hezká jako Havířov a možná působí příliš rusky. Obyvatelé ji ale považují za svou a za udržení její kvality se angažují. Když chtěla radnice vykácet stromy a na jejich místě vybudovat stání pro auta, místní se postavili na odpor.

Můžeme dnes hledět na architekturu Havířova nebo Poruby a nevnímat historický kontext? Prohlížet si hezké domy a ulice a nezabývat se totalitními manýrami, které stály u jejich zrodu? „Odborníci si okolnosti musí uvědomovat, uživatelé nikoliv,“ odpovídá Martin Strakoš. Českému prostředí byla sorela vnucena brutální politickou silou a stejná síla ji po jednom desetiletí „zrušila“. Jiné architektonické slohy či styly měly na svůj vývoj obvykle desítky či stovky let. ■